

ПОНЯТТЯ, РОЛЬ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Поняття і роль законодавства за загальним правилом зумовлюється сутністю відповідної галузі права. Проте, в тих галузях права, які лише формуються, історична першість належить галузі законодавства. Такого роду зворотний зв'язок є характерним для нових структур [1, с. 124]. У цьому випадку право починається із законодавства, тобто галузь законодавства є юридичною основою, базою галузі права.

В юридичній науці поняття «законодавство», «галузь законодавства» досліджувалися багатьма авторами. Так, наприклад, С. С. Алексєєв визначає законодавство як систему актів, їх розчленованість і диференційованість, їх ієрархічну побудову, зв'язану відносинами координації й субординації, співпідпорядкованості [2, с. 59]. Іноді під законодавством розуміють будь-яку сукупність нормативних актів, ототожнюють поняття «галузь законодавства» і «законодавство у певній сфері діяльності» [3, с. 41]. Деякі автори вважають, що більш точним є розуміння терміна «законодавство» лише як сукупності законів, і включають до поняття «система законодавства» як самі закони, так і підзаконні нормативні акти [4, с. 59]. Але законодавство слід розуміти не лише як форму вираження відповідних нормативних актів, а як форму самого існування змісту права.

У зв'язку з цим слід враховувати різницю між поняттями «система права» та «система законодавства». Тоді як первинним елементом системи права (а, отже, і галузі права) є правова норма, то для системи законодавства (галузі законодавства) – це нормативно-правовий акт. Крім того, за обсягом матеріалу законодавство є ширшим від системи права, оскільки включає до свого змісту, крім норм права, правові поняття, завдання, цілі й мотиви прийняття нормативних актів, програмні положення, декларації, що не входять до системи права [5, с. 60].

Система законодавства, як і кожне системне явище, має складну будову. Насамперед, нормативно-правові акти, що у своїй впорядкованій сукупності утворюють цю систему, поділяються відповідно до свого змісту на відносно самостійні групи за галузевою ознакою. Виходячи з цього, в системі законодавства виділяються основні та комплексні галузі законодавства.

Кожна галузь законодавства є окремим, самостійним і специфічним системним утворенням, що має об'єктивно-суб'єктивну основу і складається із закономірно послідовної сукупності нормативних актів [1, с. 103].

Усе висловлене є вірним й щодо такої відносно молоді галузі законодавства як аграрне законодавство України. Вивчення його поняття, ролі, проблем та перспектив розвитку є актуальним з огляду на те, що останнім часом з'явилося чимало актів законодавства, що містять аграрно-правові норми й які уособлюють собою формування нових аграрно-правових інститутів. З'ясування сутності аграрного законодавства України має важливе як теоретичне (для подальшого вдосконалення теорії права), так й практичне (для усунення прогалин в законодавстві, покращення правозастосовчої практики) значення.

Слід сказати, що питанням сутності аграрного законодавства України приділялася достатня увага вчених-юристів. Серед них можна назвати таких як В. І. Андрейцев, Ц. В. Бичкова, І. А. Дмитренко, О. О. Погрібний, П. Ф. Кулинич, З. А. Павлович, В. І. Семчик, Н. І. Титова, Ю. С. Шемшученко, М. В. Шульга, В. З. Янчук, В. В. Янчук та ін.

Однак існує потреба навести характеристику саме сучасного стану аграрного законодавства України та окреслити перспективи його розвитку, що і є метою цієї статті.

Переходячи до основного викладу слід відмітити, що оскільки аграрно-правові явища характеризуються певним наступництвом, то важливу роль у з'ясуванні природи аграрного законодавства відіграють дослідження вчених, що розробляли проблеми теорії колгоспного права. Особливо треба відзначити науковий доробок В. З. Янчука та В. В. Петрова, які зробили спробу здійснити свого часу розмежування понять «колгоспне законодавство» і «законодавство про колгоспи». Зокрема, до колгоспного законодавства вони відносили акти і норми, що регулюють колгоспні відносини. Вказане законодавство, на їх думку, повністю кореспондувало колгоспному праву як самостійній галузі права. На відміну від цього, до законодавства про колгоспи В. З. Янчук та В. В. Петров відносили сукупність актів і норм, що складали колгоспне законодавство, а також акти і норми про колгоспи, що містяться в інших галузях законодавства [6, с. 25].

В сучасній Україні теорію аграрного законодавства як комплексної галузі ще від початку становлення аграрного права як галузі права ґрунтовно та послідовно досліджує Н. І. Титова. Вона розробила конституційні засади та принципи сучасного аграрного законодавства, дослідила основні тенденції та напрями розвитку цієї галузі законодавства, перспективи її кодифікації тощо [7, с. 31]. Зокрема, слід відмітити, що на думку Н. І. Титової, аграрне законодавство має ґрунтуватися на таких конституційних засадах, як: пріоритетність сільського господарства в системі всіх галузей народного господарства; державна підтримка сільського господарства; державно-правова охорона земель сільськогоспо-

дарського призначення; визнання сільськогосподарської праці як найпрестижнішої в суспільстві та забезпечення її стимулювання; державне забезпечення соціально-економічних умов життя і праці селянина; рівність усіх організаційних форм ведення сільського господарства; вільний їх вибір [8, с. 6].

Слід погодитися із тим, що аграрне законодавство України – це комплексна, інтегрована й спеціалізована галузь законодавства, що відповідає окремій галузі господарського комплексу та є системою взаємопов'язаних і взаємоузгоджених уніфікованих і диференційованих нормативно-правових актів (актів правотворчості державних органів та правотворчості аграрних суб'єктів), які, в свою чергу, є джерелом і формою вираження правових норм, спрямованих на регулювання аграрних відносин, що виникають у процесі здійснення аграрними суб'єктами сільськогосподарської виробничої та іншої, пов'язаної з нею, діяльності. Сьогодні при характеристиці аграрного законодавства відбувся науково обґрунтований перехід від терміна «сільськогосподарський» до терміна «аграрний», що зумовлено рядом об'єктивних причин, зокрема, розширенням змісту останнього поняття в умовах проведення аграрної реформи в Україні [9, с. 32].

Вважаємо, що сучасний період розвитку аграрного законодавства України характеризується виникненням нових напрямів аграрно-правових досліджень, зумовлених формуванням у системі аграрного права України нових правових інститутів, виникненням нових аграрних суб'єктів, а також розширенням кола аграрних відносин, що є предметом правового регулювання відповідної галузі права.

Аграрне законодавство є однією з галузей законодавства України і сукупністю нормативно-правових актів, норми яких регулюють аграрні відносини. А звідси – аграрному законодавству властивий комплексний характер. Це обумовлено тим, що в аграрному секторі економіки функціонує комплекс суспільних відносин, які регулюються нормами різних галузей права: цивільного, фінансового, адміністративного, земельного тощо. Узагальнюючою ознакою, що характеризує самостійність аграрного законодавства (як і аграрного права в цілому), є сільськогосподарське виробництво зі всією гаммою суспільних відносин, які пов'язані із землеробством, специфікою земельних відносин. Адже, у які б відносини не вступав виробник сільськогосподарської продукції (фінансові, цивільні, кооперативні, трудові та ін.), він повинен погоджувати ці відносини з можливостями використання земель, враховувати ризик господарювання, який не залежить від людини (погодні умови, явища природи, особливості розвитку рослин і тварин), врахувати факт використання землі і інших природних ресурсів як основних засобів виробництва, неспівпадання робо-

чого періоду з періодом виробництва, що зумовлює сезонність сільськогосподарського виробництва. При цьому дані умови повинні бути враховані незалежно від форми власності на землю і на основні засоби виробництва.

Специфіка сільського господарства є основним об'єктивним фактором, що визначає зацікавленість держави у відособленому регулюванні суспільних відносин. Це виявляється в наявності обширного аграрного законодавства, а також у відповідних принципах і методах регулювання цих відносин [10, с. 23–24].

Встановлення ефективності аграрного законодавства має особливо важливе значення в умовах ринкової економіки, приватизації державного майна і земель, проведення аграрної і земельної реформ.

Аграрна реформа включає реформування як економічних, так і соціальних відносин у сільському господарстві. Це підтверджує аналіз сучасного аграрного законодавства, покликано забезпечити реалізацію аграрної реформи в Україні. Зокрема, у ст. 3 Конституції України проголошено: «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави». Цьому принципу повинна підпорядкуватись як законодавча діяльність держави, так і діяльність всіх державних органів. А тому у ч. 3 ст. 13 Конституції України вказано, що держава забезпечує соціальну спрямованість економіки. Це має важливе значення і для розвитку аграрного сектора України.

На даний час одним із основоположних нормативно-правових документів у сфері регулювання аграрної політики є нещодавно прийнятий Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» [11]. Наявність вказаного нормативного акта є позитивним явищем з точки зору визнання в державній політиці необхідності формування чіткої та визначеної стратегії розвитку агропромислового комплексу та сільського господарства як пріоритетної сфери національної економіки та основи функціонування держави. Проте вказаний Закон викликає ряд зауважень до його змісту і суті, врахування яких, як вбачається, дало б змогу суттєво підвищити ефективність державної аграрної політики. Так, наприклад, в цілому Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» має надто загальний характер, не містить конкретизованих напрямів та механізмів, за допомогою яких можливо було б сформувати і реалізувати ефективну державну аграрну політику. Вивчення аналогічного законодавства США та Європейського Союзу свідчить, що законодавчі акти такого характеру повинні мати чітко визначені напрями впливу держави на процес функціонування всіх галузей, діяльність яких пов'язана з продовольством [12].

Хоча на сьогодні в Україні прийнято достатню кількість нормативно-правових актів з регулювання аграрних відносин, проте в царині розвитку аграрного законодавства існує ряд проблем. Слід погодитися із тим, що сучасне аграрне законодавство характеризується надмірною кількістю нормативно-правових актів, «розкиданістю» аграрно-правових норм по законодавчих і підзаконних актах, що належать до інших галузей права, йому притаманна велика питома вага відомчих нормативно-правових актів, що часто суперечать аграрним законам або дають можливість їх двоякого тлумачення, що, в свою чергу, негативно впливає на правозастосовчу практику тощо.

Вчені-аграрники по-різному підходять до вирішення окреслених проблем. Так, в аграрно-правовій науці обґрунтовується точка зору щодо необхідності прийняття Аграрного кодексу України. Зокрема, В. В. Янчук визначив предмет, об'єкт правового регулювання такого кодифікованого акта, розробив його примірну структуру [5, с. 33]. Все це є вкрай важливим для подальшої правотворчої практики. Ідея необхідності розробки та прийняття Аграрного кодексу України дістала широкої підтримки й серед інших вчених (В. І. Семчик, В. З. Янчук та ін.).

На відміну від цього, вчені юристи-аграрники Російської Федерації (З. С. Беляєва, А. А. Денисова, М. І. Козир, В. В. Петров, Ф. М. Раянов тощо) вважають, що одним із основних способів вдосконалення аграрного законодавства є прийняття Основ аграрного законодавства. Аналогічну пропозицію, що саме такий нормативно-правовий акт потрібний і для України, висловила Н. І. Титова, яку митеж підтримуємо [9, с. 75].

Прийняття Основ аграрного законодавства України, на думку Н. І. Титової, мало б велике значення як для підвищення ефективності правового регулювання суспільних відносин в аграрному секторі економіки, так і для полегшення правозастосовчої діяльності в цій сфері. Автор обґрунтовано довели, що кодифікованим актом аграрного законодавства мають стати саме Основи аграрного законодавства України, оскільки саме така форма кодифікації найповніше відзеркалювала б суть, зміст і межі правового регулювання зазначеного акта. Прийняття Основ аграрного законодавства (а не Аграрного кодексу) відображало б принципові риси аграрного законодавства України, зокрема його комплексний, інтегрований та спеціалізований характер [9, с. 75]. Вважаємо висловлене правильним та таким, що заслуговує на підтримку.

Цілком очевидно, що існуюче на сьогоднішній день законодавче забезпечення аграрної політики та діяльності в аграрній сфері економіки Україні потребує удосконалення. На сучасному етапі розвитку аграрного законодавства необхідно в найкоротший проміжок часу провести його систематизацію. Проте цю роботу

слід здійснити таким чином, щоб не порушити систему та структурну побудову і цілісність інших галузей права, в окремих з нормативних актах яких перебувають й аграрно-правові норми.

Перспективою наукових досліджень у напрямку порушених проблем може бути використання отриманих наукових результатів, а також проведення детальної характеристики конкретних нормативно-правових актів, що складають сучасне аграрне законодавство України.

Список літератури: 1. Титова Н. И. Материальная ответственность работников сельскохозяйственных предприятий. – М.: Юридическая литература, 1978. – 152 с. 2. Алексеев С. С. Структура советского права. – М.: Юридическая литература, 1975. – 263 с. 3. Казьмин И. Ф. Сельскохозяйственное законодательство: Проблемы и перспективы. – М.: Юридическая литература, 1980. – 136 с. 4. Котюк В. О. Теорія права: Курс лекцій: Навчальний посібник для юридичних факультетів вузів. – К.: Вентурі. – 1996. – 208 с. 5. Аграрне право України: Підручник для студ. юрид. спеціал. виш. закл. освіти / За ред. В.М.Гайворонського, В.П. Жушмана. – Х.: Право, 2003. – 240 с. 6. Казанцев Н. Д. Колхозное право: Учебник. – М.: Юрид. лит., 1976 – 400 с. 7. Титова Н. И. Сельскохозяйственное законодательство как развивающаяся отрасль // Советское государство и право. – 1977. – №12. – С. 103–104. 8. Титова Н. И. Аграрне законодавство України // Право України. – 1995. – № 1. – С. 6–9. 9. Аграрне право України: Підручник / Янчук В. З., Андрейцев В. І., Бичкова Ц. В., Василюк С. Ф., Запорожець А. М. та ін. / За ред. академіка АПН, проф. В.З.Янчука. – К.: Юрінком, 1996. – 560 с. 10. Аграрное, земельное и экологическое право Украины. Общие части учебных курсов: Учебное пособие / Под общ. ред. Погребного А. А. – Х.: Одисей, 2000. – 368 с. 11. Назаренко В. Й. Аграрная политика Европейского Союза / Институт Европы РАН. – М., 2004. – 362 с.; Серова Е. Новый аграрный закон США // Бюллетень Центра АПЗ. – № 4 (14). – 2002. – С. 10–18. 12. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року: Закон України від 18 жовтня 2005 р. № 2982-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 1. – Ст. 17.

Надійшла до редколегії 08.07.08

І. О. Пристінський

ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Реалізація громадянами України права на свободу світогляду і віросповідання, яке гарантується ст. 35 Конституції України, передбачає можливість існування і діяльність численних релігійних організацій різних конфесій із специфічними цілями і функціями, конкретними завданнями і засобами їх здійснення. Структура будь-якої релігійної організації, внутрішні відносини між її органами, система управління, порядок відправлення релігійних обрядів та інші елементи, що визначають характер її діяльності, знаходяться, частіше за все, в залежності від віровчення. Одночасно, діюче законодавство, виконуючи функцію охорони інтересів особи, суспільства і держави, регламентує порядок утворення, реєстрації і діяльності релігійних організацій, встановлює їх права і обов'язки. Високий рівень ефективності державного контролю за дотриманням законодавства про свободу совісті та релі-